

Nederlands
Jeugdinstituut

Interventie

Sport Heroes

Erkenning

Erkend door deelcommissie Sport en Bewegen

Datum: 16 april 2019

Oordeel: Goed onderbouwd

De referentie naar dit document is: Mannen, van de Geer (11 maart 2019).

Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'Sport Heroes'. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies.

Inhoud

Samenvatting	4
Aanleiding en korte samenvatting van de interventie.....	4
Doel	4
Doelgroep	4
Aanpak	4
Materiaal	4
Onderbouwing	5
Onderzoek.....	5
1. Uitgebreide beschrijving	6
1.1 Doelgroep	6
1.2 Doel.....	8
1.3 Aanpak	8
2. Uitvoering	133
3. Onderbouwing.....	188
4. Onderzoek.....	233
Onderzoek naar de uitvoering	23
5. Samenvatting werkzame elementen	266
6. Aangehaalde literatuur.....	277

Samenvatting

Aanleiding en korte samenvatting van de interventie

Leerlingen met een beperking in het speciaal onderwijs sporten en bewegen minder dan hun leeftijdsgenootjes zonder beperking en zijn minder vaak lid van een sportvereniging.

Sport Heroes laat leerlingen in het speciaal onderwijs kennismaken met verschillende sport- en beweegactiviteiten via een stapsgewijze aanpak: eerst in de 'veilige' schoolsetting, daarna naschools en buitenschools aanbod. De vakleerkracht lichamelijke opvoeding begeleidt de leerlingen en zorgt voor een warme overdracht naar de lokale sport- en beweegaanbieders. De projectleider (van Stichting Special Heroes of een combinatiefunctionaris) begeleidt de samenwerking tussen scholen en sportverenigingen. De sportverenigingen verzorgen de clinics op school en ontvangen deskundigheidsbevordering t.a.v. de doelgroep leerlingen met een beperking. Ouders worden betrokken door brieven/folders, ouderavonden en aanwezigheid bij een aantal sportlessen van hun kind. In de laatste fase worden kinderen lid van een sportvereniging en worden ouders indien nodig geholpen om praktische barrières t.a.v. vervoer en financiën te slechten. Na een 2- of 3-jarig programma (afhankelijk van de school) wordt de fase van borging ingegaan waarbij de taken structureel worden ingebed in het schoolbeleid en continue financieringsbronnen worden gezocht.

Doel

Het hoofddoel van het programma Sport Heroes is:

Meer leerlingen met een beperking in het speciaal onderwijs sporten/bewegen structureel (i.e. tenminste tweemaal per week) en zijn lid van een sport/beweegaanbieder (vereniging).

Doelgroep

Het programma Sport Heroes heeft als einddoelgroep leerlingen met een beperking in het Speciaal onderwijs, Voortgezet speciaal onderwijs, Speciaal basisonderwijs (SBO) en Praktijkonderwijs in de leeftijd van 6 tot en met 19 jaar.

Aanpak

Fase 0 bestaat uit het creëren van draagvlak binnen de school op zowel managementniveau als uitvoerend niveau. Tijdens fase 1 (Binnenschools aanbod) bieden sportaanbieders tijdens de reguliere gymlessen sportactiviteiten aan. In fase 2 (Naschools aanbod/ buitenschools aanbod) kunnen leerlingen de stap maken naar de vereniging. Het programma eindigt met fase 3 (Nazorgtraject): de leerlingen worden lid van de vereniging; centraal staat het borgen van de continuïteit van het programma en de sportdeelname van de leerlingen.

Materiaal

Ten behoeve van het programma Sport Heroes is divers materiaal ontwikkeld, waaronder een handboek voor regionale projectleiders, diverse folders en PR-middelen. Voor sportverenigingen die een aanbod voor de doelgroep hebben of gaan starten is een aparte handleiding beschikbaar.

Onderbouwing

De sportdeelname van leerlingen in het speciaal onderwijs blijft achter. De volgende omgevings- en persoonlijke factoren spelen hierbij een rol: attitude, gewoontevorming, effectiviteit, sociale invloed, kennis en informatie, praktische barrières en toegankelijkheid van het aanbod. Op deze factoren wordt ingespeeld tijdens Sport Heroes door leerlingen positieve ervaringen te laten opdoen met sport en bewegen (attitude), kennis te laten maken met diverse sport- en beweegactiviteiten op regelmatige basis (gewoontevorming), en vertrouwen te laten ontstaan dat er (ondanks hun fysieke beperking) een passende sportactiviteit is (eigen effectiviteit).

De vakleerkracht Lichamelijke opvoeding is de continue factor, stimuleert en enthousiasmeert de leerlingen en helpt hen, samen met de projectleider/combinatiefunctionaris, in de zoektocht naar passende sport- en beweegmogelijkheden. De positieve sociale invloed van ouders neemt toe doordat ouders met eigen ogen zien welke sport- en beweegmogelijkheden er zijn voor hun kind en hoeveel plezier hun kind hierbij heeft.

Ook worden ouders voorzien van informatie over de sportmogelijkheden en geholpen om barrières mbt. vervoer en financiële regelingen te slechten. Tot slot ontvangen trainers van sport- en beweegaanbieders deskundigheidsbevordering voor de doelgroep kinderen en jongeren met een beperking.

Onderzoek

Vanaf 2011 zijn meerdere procesonderzoeken naar Sport Heroes verschenen. Wij beperken ons hier tot de meest recente procesevaluatie. Voor deze procesevaluatie zijn diverse monitors, registraties en reguliere evaluatiegesprekken in de periode 2014-2018 gebruikt. In deze periode hebben 382 speciaal onderwijs scholen meegedaan met Sport Heroes. Zowel scholen, sportaanbieders als ouders/ leerlingen waarderen het programma goed. Succesfactoren zijn de gefaseerde aanpak, de kennisuitwisseling tussen speciaal onderwijs scholen en lokale sport- en beweegaanbieders, de goede procesbegeleiding en de inzet van buurtsportcoaches. Het belangrijkste knelpunt is de lokale variatie waardoor steeds meer maatwerk in de aanpak wordt gevraagd.

1. Uitgebreide beschrijving

1.1 Doelgroep

Het programma Sport Heroes heeft als einddoelgroep leerlingen met een beperking in het Speciaal onderwijs, Voortgezet speciaal onderwijs, Speciaal basisonderwijs (SBO) en Praktijkonderwijs in de leeftijd van 6 tot en met 19 jaar.

Intermediaire doelgroep

Intermediaire doelgroepen van Sport Heroes zijn:

- Scholen/ management in speciaal onderwijs
- Vakleerkrachten lichamelijke opvoeding en/of wanneer aanwezig de combinatiefunctionaris
- Ouders
- Lokale sport en beweegaanbieders

Toelichting op de clusters binnen het speciaal onderwijs

De focus ligt op de landelijke uitrol van het programma op alle type cluster scholen en SBO/Praktijkonderwijs. Destijds is het programma gestart op cluster 3-scholen en cluster 1-scholen. In de periode 2012-2016 ook uitgerold in de clusters 2 en 4, en vanaf 2016 ook gestart binnen het SBO en Praktijkonderwijs.

Het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs zijn onderverdeeld in vier clusters. De clusters zijn ingedeeld op basis van de problematiek van de leerlingen:
Cluster 1: scholen voor leerlingen met een visuele beperking en leerlingen met een visuele beperking in combinatie met een meervoudige beperking.

Cluster 2: scholen voor dove en slechthorende leerlingen en leerlingen met ernstige spraakmoeilijkheden, mogelijk in combinatie met een andere beperking.

Cluster 3: scholen voor leerlingen met lichamelijke, verstandelijke en/of meervoudige beperking en Langdurig Zieke Kinderen (LZK).

Cluster 4: scholen voor zeer moeilijk opvoedbare leerlingen (ernstige gedragsproblemen, ontwikkelingsproblemen en/of psychiatrische problemen) en onderwijs aan leerlingen in scholen die verbonden zijn aan pedologische instituten.

SBO: scholen voor leerlingen (6-12 jaar) met leer-, gedrags- en/of opvoedingsproblemen

Praktijkonderwijs: voor leerlingen (13-19 jaar) met leer-, gedrags en/of opvoedingsproblemen die meer een praktische route volgen.

Selectie van doelgroepen

Wanneer een school meedoet met Sport Heroes is de inzet dat zoveel mogelijk leerlingen deelnemen. De vakleerkracht lichamelijke opvoeding is verantwoordelijk voor de inclusie van leerlingen. Hiertoe draagt de groepsleerkracht/mentor, onder andere gebaseerd op het handelingsplan¹, relevante (medische) informatie van de leerling over aan de vakleerkracht. Binnen een aantal onderwijstypen (mytyl en tytyl), waar zich met name de kinderen met ernstigere (meervoudige) beperkingen bevinden, zijn teams met therapeuten aanwezig die vakdocenten waar nodig kunnen ondersteunen bij specifieke

¹ Binnen het speciaal onderwijs is het opstellen van een handelingsplan voor elke leerling verplicht. Ook eventuele medische informatie en risico's (gebaseerd op informatie vanuit (para)medische professionals) en het bewegingsonderwijs maken onderdeel uit van het handelingsplan.

vragen. Bij twijfel over medische risico's kan ook overlegd worden met een revalidatie-arts.

Bij de indeling van de leerlingen maakt de vakleerkracht, op basis van de gegevens uit de 0-meting, zijn eigen specifieke vakkennis, de lessen bewegingsonderwijs aan de leerlingen en de samenwerking en informatie-uitwisseling met collega's en eventueel externe deskundigen een inschatting van de mogelijkheden, maar ook de beperkingen van leerlingen met betrekking tot bewegen en sport.

De keuze van zowel de sporten als de leerlingen vraagt om maatwerk en vindt plaats in gezamenlijk overleg met school. De school kent immers haar leerlingen, hun (fysieke en mentale) mogelijkheden, maar ook de beperkingen, de relevante medische achtergrond en de thuissituatie.

Scholen vinden dit een prettige basis voor samenwerking: werken vanuit een doel en kader, maar vooral met eigen inbreng passend binnen de eigen situatie en hun leerlingen. Vaste criteria voor welke leerlingen wel of niet deelnemen, zijn dus niet beschikbaar en ook niet wenselijk. Zoals aangegeven betreft de selectie van sporten en leerlingen maatwerk, waarbij binnen de (eventuele) beperkingen uitgegaan wordt van de reële mogelijkheden van de leerling en vooral ook wat de leerling leuk vindt.

Ouders worden betrokken bij het opstellen van het handelingsplan door vooraf met ze te overleggen en ze te laten meebeslissen over het plan. Het handelingsplan wordt minimaal 1 keer per jaar met de ouders besproken. Ouders zijn verplicht om de afspraken uit het handelingsplan na te komen.

Betrokkenheid doelgroep

De doelgroep is betrokken bij het programma op de eigen school. Via een 0-meting worden leerlingen/ouders bevraagd aan welke sport- en beweegactiviteiten zij al meedoen voor het programma start, en met welke sport- en beweegactiviteiten ze graag kennis willen maken. Vanuit deze meting wordt dan de top 6 aan kennismakingsactiviteiten bepaald.

Na de kennismakingslessen geeft elke leerling aan in welke sport/beweegactiviteit zij/hij zich verder naschools wil verdiepen cq structureel bij een aanbieder/vereniging wil gaan doen.

Daarnaast hebben de leerlingen meegedacht over de naam van het programma, zij vinden sport en bewegen niet speciaal maar voor hen heel gewoon. Als gevolg hiervan is de naam van het programma in 2016 aangepast van Special Heroes in Sport Heroes. Scholen denken mee op welke wijze al hun leerlingen betrokken kunnen worden bij het programma, zoals bijvoorbeeld vakleerkrachten hebben mee ontwikkeld aan een specifieke lessenreeks voor ernstig meervoudig beperkte kinderen. Daarnaast denken scholen mee over de intensiteit van het programma op hun school (programma van 6 kennismakingsblokken over twee schooljaren of drie schooljaren verspreiden).

1.2 Doel

Hoofddoel

Het hoofddoel van het programma Sport Heroes is:
Meer leerlingen met een beperking in het speciaal onderwijs sporten/bewegen structureel (i.e. tenminste tweemaal per week) en zijn lid bij een sport/beweegaanbieder (vereniging).

Doelen

Doelen leerlingen

Na afloop van Sport Heroes:

1. Heeft 80% van de leerlingen van een deelnemende school meegedaan aan Sport Heroes
2. Hebben deelnemende leerlingen kennis gemaakt met verschillende vormen van sporten/ bewegen.
3. Hebben deelnemende leerlingen plezier ervaren in sporten/bewegen
4. Sport 70% van de deelnemers minimaal tweemaal per week binnen of buiten school
5. Is 55% van de deelnemers lid van een sport- of beweegaanbieder

Doelen intermediairen

Na afloop van Sport Heroes:

6. Heeft 85% van de deelnemende scholen Sport Heroes verankerd in haar beleid
7. Hebben vakleerkrachten van speciaal onderwijs scholen deelnemers geënthousiasmeerd en gemotiveerd in de zoektocht naar passende sport- en beweegmogelijkheden.
8. Zijn ouders op de hoogte van sportmogelijkheden voor hun kind met een beperking in de eigen omgeving, de vervoersmogelijkheden en financiële regelingen.
9. Voelen lokale sport- en beweegaanbieders zich voldoende toegerust (wat betreft materiaal/ruimte en deskundigheid) voor de instroom van jongeren met een beperking.

De percentages zijn opgesteld op basis van de monitors en registraties van Sport Heroes (zie procesevaluatie).

1.3 Aanpak

Opzet van de interventie

Het programma Sport Heroes kent een gefaseerde aanpak die bestaat uit:

Fase 0 Creëren van draagvlak

Creëren van draagvlak binnen de school op zowel managementniveau als uitvoerend niveau. (gemiddeld 3 maanden)

Fase 1 Binnenschools aanbod

Tijdens deze fase worden sportverenigingen/sportaanbieders gevraagd om tijdens de reguliere gymlessen sport/beweegactiviteiten aan te bieden gedurende maximaal 2 of 3 blokken van 4 tot 6 weken in twee of drie schooljaren. De school maakt de keuze voor een projectperiode van twee of drie schooljaren.

Fase 2 Naschools aanbod/ buitenschools aanbod

Gedurende de projectperiode van twee of drie schooljaren verzorgen de sportverenigingen/-aanbieders in overleg met de school aansluitend aan de schooltijd een sport/beweegaanbod op de school zelf (2-6 weken) (naschools aanbod). In de praktijk blijkt dat in deze fase ook al regelmatig het sportaanbod na schooltijd binnen de vereniging wordt verzorgd (buitenschools aanbod). In dit buitenschoolse aanbod wordt de stap gemaakt naar de vereniging. Het sportaanbod wordt binnen de vereniging gegeven, de leerlingen integreren in de sportverenigingen.

Fase 3 Nazorgtraject

De leerlingen worden lid van de vereniging en centraal staat het borgen van de continuïteit van het programma en de sportdeelname van de leerlingen (in de laatste drie maanden van de projectperiode).

Inhoud van de interventie

Fase 0. Creëren van draagvlak

In deze fase wordt een gesprek gevoerd tussen de school en de programma-organisatie van Stichting Special Heroes Nederland. In dit gesprek krijgen de directies en vakleerkrachten informatie (met behulp van een powerpoint presentatie) over wat Sport Heroes is. Gespreksonderwerpen zijn: wat houdt de methodiek in, wat betekent het voor de school, wat wordt er van de school verwacht tijdens Sport Heroes en daarna, hoe ziet de programma periode eruit en met welke partijen kan samengewerkt worden. Na afloop van het gesprek wordt een folder achtergelaten.

Op basis van de informatie en het gesprek, maakt de school de keuze om al dan niet deel te nemen aan het programma.

Wanneer de school kiest om deel te nemen, wordt een 0-meting uitgevoerd onder de leerlingen en hun ouders. Door middel van een vragenlijst onder de leerlingen verkrijgen scholen inzicht in het huidige sport- en beweeggedrag van de leerlingen, het lidmaatschap van een vereniging, de belemmeringen om aan sport te doen en de wensen en behoeften van de leerlingen om kennis te maken met een aantal sporten. Scholen vullen zelf ook een vragenlijst in, waarin zij aangeven hoe het huidige sport- en beweegaanbod op de school eruit ziet en wat hun verwachtingen zijn ten aanzien van de deelname aan Sport Heroes. Naar aanleiding van de uitkomsten van de 0-meting stelt de regionaal projectleider van Stichting Special Heroes Nederland een projectplan op voor twee of drie schooljaren (met betrekking tot fase 1 en 2). De bijbehorende jaarplanning wordt samen met de vakleerkracht opgesteld. De scholen accorderen dit projectplan en de onderlinge afspraken worden tezamen met het projectplan vastgelegd in een samenwerkingsovereenkomst. De regionaal projectleider zorgt in samenwerking met de vakleerkracht voor de planning van activiteiten in het eerste schooljaar en de selectie van sportaanbieders voor de uitvoering van het binnenschools programma.

Fase 1. Binnenschools aanbod

Het binnenschools aanbod wordt in nauw overleg tussen de regionaal projectleider en de vakleerkracht lichamelijke opvoeding vastgesteld op basis van de 0-meting (wat willen de leerlingen) én als bekend is welke sportaanbieders clinics (en uiteindelijk ook een buitenschools aanbod) kunnen en willen verzorgen. Zo kan het bijvoorbeeld voorkomen

dat leerlingen aangeven dat ze willen basketballen, maar dat de lokale basketbalvereniging helaas geen medewerking kan/wil verlenen. Dan wordt gezocht naar een passend alternatief en het resultaat kan zijn dat bijvoorbeeld korfbal wordt aangeboden.

Gedurende een schooljaar worden maximaal twee of drie blokken van 4 – 6 weken (afhankelijk van de grootte van de school) gepland. Gedurende een blok krijgen leerlingen gemiddeld 4 lessen van 50 minuten. Het aantal sporten waarmee leerlingen gemiddeld kennismaken bedraagt zes (drie kennismakingsblokken per schooljaar, gedurende twee schooljaren of twee kennismakingsblokken gedurende drie schooljaren).

De keuze van de deelname van leerlingen (en daarmee ook de werving) aan de binnenschoolse lessen hangt af van het rooster van de school. De manier van werken op scholen is erg divers: op inschrijving, vaste roosters en dus vaste groepen, groeps-overstijgende gymlessen, etc. De vakdocent kijkt naar de fysieke mogelijkheden en interesse van leerlingen en maakt op basis daarvan keuzes: welke sporten voor welke groepen. Dit betekent dat soms niet altijd alle leerlingen bij alle binnenschoolse projecten worden betrokken. Soms krijgen leerlingen alle sporten aangeboden en kunnen ze een keuze maken en soms volgt bijvoorbeeld een aantal groepen tennis en andere groepen hockey. Dit vraagt veel maatwerk. Wel wordt hierbij vastgehouden aan de frequentie/intensiteit zoals hierboven beschreven.

De kennismakingsblokken worden verzorgd door de trainer van de sportaanbieder onder begeleiding van de vakleerkracht lichamelijke opvoeding. De trainer en de vakleerkracht reiken elkaar specifieke kennis aan ('learning on the job'). De vakleerkracht weet wat de fysieke en mentale mogelijkheden zijn van de leerlingen en geeft waar relevant in overleg met (externe) deskundigen aan welke sporten wel/niet haalbaar zijn. Doordat de vakleerkracht aanwezig is bij de kennismakingslessen, doet de vakleerkracht daar ook een deel van de overdracht naar de trainer van de sportaanbieder met betrekking tot kennisoverdracht over de doelgroep (leerlingen met een beperking) in het algemeen en de mogelijkheden en relevante bijzonderheden voor het sporten van leerlingen in het bijzonder. De trainer reikt kennis aan over de betreffende tak van sport. De regionale projectleider/ combinatiefunctionaris ondersteunt door lesmateriaal (leskaarten, handreiking) te verstrekken en indien nodig deskundigheidsbevordering te organiseren.

Ouders worden betrokken door middel van folders, gerichte brieven en aandacht voor sport en bewegen tijdens ouderavonden. Tijdens de laatste les van het binnenschoolse aanbod wordt ouders de mogelijkheid geboden om te komen kijken. Ouders kunnen dan met eigen ogen zien welke sport- en beweegmogelijkheden er zijn voor hun kind en hoeveel plezier hun kind hierbij heeft.

Aan het eind van elk schooljaar in de projectfase voert de regionaal projectleider van Special Heroes Nederland een meting uit in samenwerking met de school met betrekking tot welke leerlingen aan welke kennismakingslessen meedoen.

Fase 2. Naschools/buitenschools aanbod

Als leerlingen binnenschools kennis hebben gemaakt met de verschillende sporten, kiezen ze voor een sport waar ze uitgebreider mee willen kennismaken na schooltijd (sommige scholen bieden die mogelijk na elk blok, sommige scholen na afloop van alle blokken. Dit kan in één sport zijn, maar ook een verdieping in meerdere sporten zijn als

de leerlingen daar behoefte aan hebben. Dit is het maatwerk door de school). De sportaanbieder biedt gedurende 2-4 weken de sport na schooltijd aan. Dit kan al bij de sportaanbieder zijn (buitenschools), of op de school. De sportaanbieder zorgt voor passend sportaanbod, zodat de leerlingen structureel bij de sportaanbieder kunnen sporten en hiermee dus lid kunnen worden. Ouders worden gericht geïnformeerd over de mogelijkheden die sport- en beweegaanbieders hebben voor hun kind. Ook worden de ouders bij de laatste naschoolse kennismakingslessen uitgenodigd.

Daarna sporten de leerlingen indien mogelijk bij de sportaanbieder. Als blijkt dat dit om (praktische) redenen niet lukt, wordt met de sportaanbieder bekeken of het mogelijk is het sportaanbod duurzaam na schooltijd op school te organiseren (bv in de vorm van een schoolsportvereniging).

Wanneer leerlingen besluiten lid te worden van een sportaanbieder is, net als bij kinderen in het reguliere onderwijs, vervoer en ook het voldoen van de contributie de verantwoordelijkheid van ouders/verzorgers. Wanneer nodig informeert Sport Heroes ouders over specifieke (financiële) regelingen en denkt mee over oplossingsrichtingen voor knelpunten in het vervoer. In sommige gevallen leidt dit ertoe dat de vervoerder (veel kinderen met een beperking gaan met speciaal vervoer naar school, omdat het speciaal onderwijs vaak verder van huis gelegen is) de kinderen op weg naar huis bijvoorbeeld naar de sportaanbieder brengt. Dit is echter geen landelijke maatregel die getroffen kan worden omdat de afspraken met de vervoerder op gemeentelijk niveau plaatsvinden en hierin bijzonder veel verschillende constructies zijn. Zoals aangegeven denkt Sport Heroes wel mee in geval van knelpunten op dit terrein.

Veelal blijven sportaanbieders kennismakingslessen verzorgen op school (zie Fase 3). Hierdoor kan, wanneer nodig, overlegd worden tussen de vakleerkracht en de sportaanbieder over leerlingen die lid zijn geworden.

In de jaarlijkse meting die wordt uitgevoerd registreren de scholen ook welke leerlingen er structureel gaan sporten/bewegen bij welke aanbieder.

Overgang van Fase 2 naar Fase 3 (verankeringsproces) voor organisaties

In het laatste half jaar van de twee schooljaren van Sport Heroes, wordt intensief toegewerkt naar duurzame lokale verankering van het programma. De regionaal projectleider van Special Heroes Nederland is de aanjager van dit verankeringsproces en zorgt dat taken en verantwoordelijkheden worden gedragen en verankerd door de lokale partijen: scholen, gemeenten en sportaanbieders. Hierbij wordt ook gesproken over de verdeling van de kosten.

Het is van belang dat scholen, als de vindplaats, het programma opnemen in het beweegbeleid van de school, verantwoordelijk zijn voor de continuering van het binnenschoolse aanbod en het faciliteren van het naschoolse aanbod.

Ook voor de gemeente geldt dat zij het programma opnemen in het gemeentelijke beweegbeleid en daarnaast de inzet van combinatiefunctionaris faciliteert. Deze gaat in het nazorgtraject een rol spelen.

Fase 3. Nazorgtraject

Als resultaat van bovenstaand verankeringsproces zijn sportaanbieder in staat om een duurzaam passend sportaanbod te bieden voor kinderen en jongeren met een beperking

en blijven zij jaarlijks de binnenschoolse kennismakingslessen voor nieuwe groepen uitvoeren.

De regionaal projectleider van Stichting Special Heroes Nederland zorgt dus ook dat een deel van zijn/haar taken wordt overgedragen aan de combinatiefunctionaris. Deze gaat het programma op school coördineren en uitvoeren en de brugfunctie vervullen naar de sportaanbieders (begeleiding leerlingen/ouders, ondersteuning van de sportvereniging). De regionale projectleider faciliteert de combinatiefunctionaris (coaching, netwerkopbouw, monitoring, communicatie, kennisuitwisseling, innovatie & advies).

Borging continuïteit

Het hierboven beschreven verankeringsproces wordt ook vastgelegd in een lokale samenwerkingsovereenkomst tussen school, gemeente en Stichting Special Heroes Nederland. Alle betrokken organisaties committeren zich aan de in de samenwerkingsovereenkomst gemaakte afspraken en de verdeling van de kosten.

Naast het toewerken naar het verankeringsproces voert de projectleider van Stichting Special Heroes Nederland in de nazorgfase ook de laatste meting uit. In deze fase worden effecten en tevredenheid gemeten onder de leerlingen en hun ouders, de scholen en de sportaanbieders, en vastgelegd in een schoolrapport.

Deze evaluatie levert bouwstenen voor de (door)ontwikkeling van het programma. Het is de verantwoordelijkheid van het landelijke programmateam Stichting Special Heroes Nederland om ontwikkelingen te signaleren en vervolgens weer te implementeren.

2. Uitvoering

Materialen

Werving

- Folders (versie SO 6-12 jaar, versie VSO 13-19 jaar)
- Posters (versie SO 6-12 jaar, versie VSO 13-19 jaar)
- Banieren
- Promotiewand
- Vlaggen
- Bidons, tasje, sleutelhanger etc.
- Kladblokjes & pennen voor netwerkbijeenkomsten
- Leenpolo's voor trainers op de scholen
- T-shirt voor deelnemers aan Sport Heroes events (sportdag)
- DVD Special Heroes

Uitvoering

- Format samenwerkingsovereenkomst (inclusief formulieren in het kader van de AVG)
- Handboek en stappenplan voor regionale projectleiders
- Handboek voor sportverenigingen
- Format projectplan
- Communicatieplan

Website

- www.specialheroes.nl/sport (op dit moment wordt gewerkt aan de transitie van twee websites, www.specialheroes.nl en www.shnederland.nl naar 1 website. En dat wordt een site vanuit stichting Special Heroes Nederland met alle programma 's waaronder Sport heroes).

Locatie en type organisatie

Alle scholen voor speciaal onderwijs, voortgezet speciaal onderwijs, speciaal basis-onderwijs (SBO), praktijkonderwijs die beschikken over een sportruimte kunnen de interventie uitvoeren. De uitvoering vindt plaats door vakleerkrachten lichamelijke opvoeding in samenwerking met trainers van sportvereniging en sportaanbieders. Regionaal projectleiders vanuit de interventie-eigenaar en combinatiefunctionarissen van de gemeente ondersteunen de uitvoerders.

Opleiding en competenties van de uitvoerders

De vakleerkrachten lichamelijke opvoeding die de lessen bewegingsonderwijs verzorgen zijn HBO geschoold (ALO) en zijn zowel bevoegd als bekwaam om te werken met leerlingen met een beperking. Ook volgen ze regelmatig bijscholing met betrekking tot de doelgroep waarvoor ze werkzaam zijn. Daarnaast zijn ze in het bezit van een EHBO diploma.

Ook de combinatiefunctionarissen zijn vakinhoudelijk en qua kennis van de doelgroep goed opgeleid (ALO).

Vanuit Stichting Special Heroes Nederland worden vakleerkrachten en combinatiefunctionarissen met name ondersteund en geschoold in het implementeren en duurzaam verankeren van programma 's zoals Sport Heroes en wat daar voor nodig is.

Trainers zijn vakinhoudelijk (via de sportbond) vaak wel opgeleid, maar missen soms kennis over de doelgroep. Daarin worden ze begeleid door de vakleerkrachten, regionaal projectleiders en combinatiefunctionarissen door training-on-the-job, bijeenkomsten, en (digitale) lesboeken.

Qua bijeenkomsten zijn er in samenwerking met NOC*NSF modules ontwikkeld over verschillende doelgroepen (visuele, auditieve, verstandelijke, motorische, gedragsproblematiek) , hoe met deze doelgroepen om te gaan en sport en bewegen aan te bieden voor deze doelgroepen.

Stichting Special Heroes Nederland organiseert regelmatig themabijeenkomsten waarbij de vraag vanuit het werkveld centraal staat en met name gericht is op het omgaan met de doelgroep.

Eisen aan trainers van sportaanbieders: gekwalificeerd voor de betreffende tak van sport op competentieniveau 3, affiniteit en betrokkenheid met de doelgroep. Naast het eigen competentieniveau 3 worden de ontwikkelde modules hoe om te gaan met de betreffende doelgroep aanbevolen om toe te voegen aan het trainers niveau 3 wat ze al hebben.

Kwaliteitsbewaking

De regionale projectleider is coördinerend in de kwaliteitsbewaking en zorgt in samenwerking met de scholen voor:

- 0-meting en de jaarlijkse metingen middels de Sport Heroes schooltool
- keuze sport/beweegactiviteiten
- registreren van deelname leerlingen aan de sportactiviteiten
- werving en selectie van sportverenigingen
- registreren van deelname leerlingen bij sportverenigingen
- lokale verankering, met daaraan gekoppeld het structureel lid worden van Special Heroes Nederland (en gebruik maken van de licentie) door scholen, verenigingen en gemeenten.

Tevens begeleidt en ondersteunt de regionaal projectleider/combinatiefunctionaris de sportverenigingen bij de organisatie en uitvoering van een sportaanbod bij de vereniging. Ook kan de regionaal projectleider deskundigheidsbevordering bijeenkomsten organiseren en hierbij deskundige partners inhuren (dit zijn bijvoorbeeld: het Kenniscentrum Sport, MEE, NOC*NSF/sportbonden en sportraden). Vanuit een aantal sportbonden worden eveneens doelgroepspecifieke opleidingen verzorgd.

Op programmaniveau is een helpdesk en een website beschikbaar (info@specialheroes.nl) en www.specialheroes.nl/sport).

Sport Heroes verzorgt regelmatig bijeenkomsten voor de regionaal projectleiders. Daarnaast heeft de interventie eigenaar Stichting Special Heroes Nederland in samenwerking met NOC*NSF, CALO Windesheim, Hanzehogeschool en Kenniscentrum Sport in de afgelopen drie jaar diverse (digitale) lesmaterialen ontwikkeld en beschikbaar gesteld voor trainers en vakleerkrachten (leskaarten, handreiking moeilijk verstaanbaar gedrag, plezier in bewegen voor ieder kind).

Monitoring vormt een belangrijke pijler van het programma. Scholen voeren een 0-meting en jaarlijkse metingen aan het eind van elk schooljaar uit met een digitale tool (schooltool). Zo worden o.a. effecten en tevredenheid gemeten onder de leerlingen en hun ouders, de scholen en de sportaanbieders. De resultaten worden verwerkt in een schoolrapport op basis waarvan op schoolniveau bijstellingen kunnen plaatsvinden. De resultaten worden ook verzameld door de interventie eigenaar en gebruikt voor rapportages aan subsidiegevers en de (door)ontwikkeling van het programma.

Randvoorwaarden

Organisatorische randvoorwaarden

Op het niveau van de scholen zijn belangrijke randvoorwaarden voor Sport Heroes: draagvlak bij directie/management, groepsleerkrachten en (vak)leerkrachten; raadpleging van de doelgroep en maatwerk bij implementatie; aanwezigheid van een sportruimte en ALO geschoolde vakleerkracht.

Het creëren van draagvlak onder betrokkenen is belangrijk om een implementatie te laten slagen (Bouwens et al., 2007; Cetus, 2005; Groen, 2008; Zuiderwijk 2008). Zo ook bij Sport Heroes, waarin dit vooral plaatsvindt in fase 0. Nadat de oriënterende gesprekken met een school zijn afgerond, worden alle gemaakte afspraken vastgelegd in een samenwerkingsovereenkomst. De te ondernemen acties gedurende de projectperiode worden opgenomen in een projectplan. Na de formalisering investeert Stichting Special Heroes Nederland om het draagvlak binnen de school te behouden. De regionaal projectleider vervult hierbij een cruciale rol en is de verbindende schakel tussen Sport Heroes, de school en sportverenigingen. Na afloop van Sport Heroes neemt de combinatiefunctionaris deze rol over.

Implementatie van interventies waarbij rekening wordt gehouden met de doelgroep hebben meer kans van slagen dan interventies waarbij dit in mindere mate het geval is geweest (Hoogendam & Linger, 2010; Van Gils, lezing Child Friendly Cities, 2008; Hiemstra et al., 2007). Bij Sport Heroes vormt een nulmeting onder leerlingen en hun ouders van deelnemende scholen en de scholen zelf de basis van het project op de betreffende scholen. De resultaten geven inzicht in het huidige beweeggedrag van de leerlingen en hun sportwensen en de mogelijkheden op school. Sport Heroes kan daardoor maatwerk verrichten en steeds opnieuw rekening houden met de situatie van de school en haar leerlingen. Als het gaat om het inplannen van de clinics binnen school wordt aangesloten bij de aanwezige logistieke structuur, de grootte van de school, de mogelijkheden van de leerlingen en het aanwezige aanbod. Dit maatwerk is volgens betrokkenen essentieel voor het laten slagen van de invoering Sport Heroes op schoolniveau. Leerkrachten ervaren het als prettig dat zij daarin een zekere mate van vrijheid hebben (Verduin, 2012).

Contextuele randvoorwaarden

Contextuele randvoorwaarden voor Sport Heroes zijn:

- Samenwerking van de school met de gemeente. Deze samenwerking is essentieel voor de borging, de gemeente faciliteert b.v. de inzet van een combinatiefunctionaris.
- Samenwerking van de school met lokale sportverenigingen.
- Samenwerking van de school met de ouders
- Vervoersvoorzieningen voor mensen met een beperking in de regio
- Toegankelijkheid van sportverenigingen voor mensen met een beperking, denk aan gebouwen/ruimtes

Implementatie

De interventie eigenaar besteedt veel aandacht aan de bekendmaking van Sport Heroes. PR en werving gebeurt door middel van b.v. nieuwsberichten en symposia via voor de doelgroep bekende kanalen zoals de PO raad.

Tbv. de implementatie is een samenwerking gesloten met Gezonde School (RIVM met ong. 20 partnerorganisaties) en KVLO (Koninklijke Vereniging voor Lichamelijke Opvoeding). Scholen die deelnemen aan Sport Heroes kunnen nu via een versnelde

aanvraagprocedure het Themacertificaat Bewegen en Sport behalen als onderdeel van het vignet Gezonde School. Hierdoor wordt ook via de Gezonde school-kanalen bekendheid gegeven aan Sport Heroes, waarmee nog meer scholen en gemeenten bereikt worden.

Scholen of gemeenten die interesse hebben in Sport Heroes kunnen terecht bij één van de regionale projectleiders voor een oriënterend gesprek.

De ambitie is om sport en bewegen voor leerlingen met een beperking binnen- en buitenschools structureel in te bedden c.q. te implementeren, zodat dit geborgd is na afloop van Sport Heroes. Er wordt dan ook gestreefd naar een zorgvuldige inpassing van Sport Heroes in de lokale setting en het realiseren van een verandering 'tussen de oren' van iedereen die ermee te maken heeft. Bij de implementatie richt Sport Heroes zich op de volgende factoren: creëren van voldoende draagvlak, passende werving en promotie rondom de interventie, rekening houden met de doelgroep, kennisuitwisseling, scholing, zichtbaar maken van de voordelen van de interventie aan alle betrokkenen, vrijheid bij de (eind)gebruiker, evaluatie met betrekking tot effect van de interventie, betrokkenheid en eigenaarschap. Uit literatuur blijkt dat deze factoren een goede implementatie bevorderen (Fleuren et al, 2006; Fleuren et al, 2010; Hoogendam & Linger, 2010). Een andere belangrijke factor bij de implementatie van Sport Heroes is de verbinding met en inzet van combinatiefunctionarissen. Onderzoek laat zien dat de inzet van een combinatiefunctionaris leidt tot een meer en kwalitatief beter aanbod (Von Heijden et al., 2011).

Kosten

Toelichting kosten voor de verschillende fasen

In de 2-jarige uitvoeringsperiode van Sport Heroes wordt een groot deel van de kosten gefinancierd vanuit lokale, provinciale of landelijke overheid als projectsubsidie om lokale partijen te enthousiasmeren en voor te bereiden op duurzame verankering van de interventie. In deze fase draagt de school alleen de kosten van de binnenschoolse lessen en de events.

In de verankeringsfase staat voorop dat de projectleidersrol wordt overgenomen door een combinatiefunctionaris/buurtsportcoach en dat deze kosten grotendeels door de gemeente gefinancierd worden. De school neemt de kosten voor de binnenschoolse kennismakingslessen op zich.

De overige kosten van monitoring, communicatie, deskundigheidsbevordering en events blijft Stichting Special Heroes faciliteren.

De afspraken over deze rolverdeling en de verdeling van de kosten worden aan het eind van de 2 of 3-jarige uitvoeringsperiode vastgelegd in een samenwerkingsovereenkomst (tussen school, gemeente en Stichting Special Heroes), zodat het programma dan lokaal selfsupporting continueert.

Zie overzicht op volgende pagina.

Sport Heroes kosten per school per schooljaar (bij projectperiode van 2 schooljaren)				
	Uitvoerings- fase	Financiering door	Verankerings- fase	Financiering door
A.Projectleiderskosten	7040	subsidie	5280 530	Gemeente School
B.Binnenschools kennismakingslessen	2400	school	2400	School
C.Monitoring	250	subsidie	75	School
D.Communicatiemiddelen	250	subsidie	250	School
E.Deskundigheidsbevordering verenigingen	100	subsidie		
F.Event:afsluitende sportdag	350	school	250	School
Totaal	10390		8635	
Specificering				
	7640	subsidie	5280	Gemeente
	2750	school	3355	School

Omschrijving van de kosten

Ad A Projectleiderskosten: dit betreffen de kosten voor het voorbereiden, implementeren, aanjagen, coördineren van de interventie en begeleiden van leerlingen en trainers van sportverenigingen inclusief alle projectadministratie. Gemiddeld 3 uur per school per week.

Ad B Kosten **binnenschoolse** kennismakingslessen: dit betreffen de reiskosten en uurvergoeding voor de trainers om deze lessen binnenschools te verzorgen. 3 kennismakingsblokken van 6 weken in een schooljaar (ca 78 uur per schooljaar). In twee schooljaren zijn dit dus 6 kennismakingsblokken.

Het naschoolse en buitenschoolse aanbod valt hier niet onder, maar wordt vanuit eigen bijdragen bekostigd.

Ad C Kosten monitoring: dit betreffen de materiële kosten voor het uitzetten van de jaarlijkse metingen, het verzamelen en verwerken van de gegevens en het genereren van een schoolrapport.

Ad D Kosten communicatiemiddelen: dit betreffen de materiële kosten voor communicatie zoals flyers, posters, drukwerk certificaten, bidons, banners, vlaggen, etc.

Ad E Kosten events: dit betreffen de kosten voor een afsluitende regionale sportdag aan het eind van elk schooljaar, waar de scholen in de betreffende regio aan mogen deelnemen.

3. Onderbouwing

Probleem

Kinderen en jongeren met een beperking in het Speciaal onderwijs bewegen en sporten minder dan hun leeftijdgenoten zonder beperking en zijn minder vaak lid van een sportvereniging. Onderzoek op cluster 3-scholen laat zien dat ongeveer een derde van deze leerlingen niet aan sport doet (Van Lindert & Van den Dool, 2011). Onder kinderen en jongeren in het regulier onderwijs is het percentage niet-sporters veel lager, namelijk 5% (Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek 2007, SCP-CBS). Van de cluster 3-leerlingen is 46% lid van een sportvereniging, tegenover ongeveer 70% van de kinderen in het regulier onderwijs (Sportersmonitor 2010; Van Lindert & Van den Dool, 2011).

Recente cijfers laten een vergelijkbaar beeld zien voor het Speciaal basisonderwijs (SBO) (Peil.Bewegingsonderwijs, Inspectie van het onderwijs, 2018). Ook in het SBO is er sprake van een sport- en beweegachterstand hoewel deze iets minder groot lijkt te zijn dan op het Speciaal onderwijs. In het SBO is 64% van de leerlingen lid van een sportclub, in het reguliere basisonderwijs is dit 74%. Ook de sportintensiteit verschilt: 47% van de leerlingen in het SBO sport drie of meer keer per week sport bij een club. Daartegenover zegt 36% van de leerlingen in het geheel niet aan sporten in clubverband te doen. In het regulier basisonderwijs betreft het respectievelijk 60% (sport drie of meer keer per week bij een club) en 17% (niet actief) van de leerlingen.

In 2017 voldeed 55% van alle kinderen 4-11 jaar aan de Beweegrichtlijnen en van de jongeren 12-18 jaar 28% (CBS en RIVM, 2017). Deze cijfers zijn niet apart beschikbaar voor kinderen en jongeren met beperkingen. Voor de gehele bevolking van 12 jaar en ouder geldt dat personen met een beperking minder vaak aan de Beweegrichtlijnen voldoen dan personen zonder beperkingen (CBS en RIVM, 2017). Kinderen met een beperking hebben relatief vaker te maken met overgewicht en obesitas dan kinderen zonder beperking. Bijna een kwart van de cluster 3-leerlingen (6-19 jaar) heeft overgewicht (20%) of obesitas (4%) (Van Lindert & Van den Dool, 2011), tegenover 14% van de kinderen en jongeren in het regulier onderwijs (5-14 jaar) (Sportersmonitor 2010).

Onderzoeken bij kinderen met een beperking hebben aangetoond dat lichamelijke activiteit kan leiden tot een hogere kwaliteit van leven, een hogere mate van functionele onafhankelijkheid en een betere lichamelijke, sociale en emotionele gezondheid (Murphy et al, 2008; Janssen et al, 2010; Notté et al, 2011; Jaarsma et al, 2015). Het recente proefschrift van Zwinkels (2018) laat ook zien dat sporten ook gezond is voor kinderen en jongeren met een beperking. Wanneer ze 2 keer per week sporten bij een vereniging scoren ze in vergelijking met jongeren die dat niet of 1 keer doen, beter: ze zijn fysiek fitter en actiever, hebben een lager vetpercentage, een betere conditie van de vaten, een groter zelfvertrouwen en hogere kwaliteit van leven. Ook blijkt uit dit onderzoek dat kinderen en jongeren met een beperking in dezelfde mate belastbaar zijn als kinderen en jongeren zonder beperking. Regelmatig sporten (2 of meer keer per week) vermindert juist het risico op bv. blessures bij (buiten)sport- en spelactiviteiten.

Deelname aan sport (via een sportvereniging) kan de integratie in de maatschappij bevorderen van kinderen met een beperking. Zij krijgen hiermee de kans om buiten schooltijd en de thuissituatie contacten op te doen met leeftijdgenoten. Dat is voor deze leerlingen van groot belang omdat zij, vanwege het vervoer in busjes van en naar school, vaak lange dagen maken (Van Lindert & Van den Dool, 2011).

Binnen het Speciaal onderwijs komen kinderen door het bewegingsonderwijs wel in aanraking met sporten en bewegen, maar dit leidt niet altijd tot structurele sportdeelname buiten schooltijd of doorstroom naar een sportvereniging (Van Lindert et al., 2008; Van Lindert & Van den Dool, 2011).

Oorzaken

Er zijn diverse oorzaken van de lage sportdeelname van kinderen en jongeren met een beperking.

De ervaren gezondheid is voor mensen met een beperking een belangrijke reden om niet te sporten (Van Lindert et al., 2008), Dit geldt zowel voor volwassenen als voor kinderen. Een derde van de niet-sportende cluster 3- leerlingen met een motorische beperking sport bijvoorbeeld niet vanwege de gezondheid. Verder spelen negatieve ervaringen met sport een rol bij het niet-sporten. Dit geldt bijvoorbeeld voor 20% van de niet-sportende cluster 3-leerlingen met een verstandelijke beperking (Van Lindert & Van den Dool, 2011).

Uit onderzoek blijkt ook dat ongeveer 60% van de ouders van sportende kinderen met een beperking belemmeringen ervaart bij het sporten van hun kind (Van Lindert et al., 2008). De ervaren knelpunten hebben veelal betrekking op de omgeving of de context van het sporten, zoals begeleiding, vervoer, tijdstip, kosten, ondersteuning en accommodatie. De belangrijkste reden waarom kinderen met een beperking niet sporten of zijn gestopt met sporten is volgens veertig procent van de ouders dat er te weinig mogelijkheden zijn in de omgeving (Van Lindert et al., 2008). Dit beeld wordt bevestigd door recent onderzoek, waarin ouders aangegeven onvoldoende informatie te hebben over sportmogelijkheden in de omgeving, geen tijd of zin te hebben om hun kind te stimuleren tot sportdeelname, en praktische belemmeringen zoals kosten te zien (Tiessen-Raaphorst, 2015).

De belangrijkste in de literatuur gevonden factoren die van invloed zijn op de beweeg- en sportdeelname van kinderen en jongeren met een beperking zijn hieronder samengevat (Shields et al, 2011; Van Lindert et al., 2008; Van Lindert en Van Dool, 2011; Buffart et al., 2009; Verschuren et al, 2012; Verschuren en Ketelaar, 2011; Tiessen-Raaphorst, 2015; Jaarsma et al, 2015). De factoren zijn uitgesplitst naar persoonlijke en omgevingsgerelateerde factoren (analoog aan Van der Ploeg, 2006 en Buffart, 2009).

Persoonlijke factoren:

- De aard van de beperking en de ervaren gezondheid;
- Negatieve attitude t.a.v. sport en bewegen;
- Ontbreken van gewoontegedrag, sporten en bewegen is geen vanzelfsprekend onderdeel van het dagelijks leven;
- Gebrek aan eigen effectiviteit, kinderen en jongeren met een beperking hebben vaak weinig vertrouwen dat zij ondanks hun beperking kunnen sporten en bewegen;
- Gebrek aan kennis en informatie over de voordelen van bewegen en sporten.

Omgevingsfactoren:

- Sociale invloed, zo onderschatten ouders en vakleerkrachten bv. vaak de fysieke mogelijkheden van het kind met een beperking om te sporten/ bewegen;
- Gebrek aan informatie over de mogelijkheden, veel ouders van kinderen met een beperking geven aan dat zij niet op de hoogte zijn van de sportmogelijkheden in de omgeving;
- Barrières zoals logistieke aspecten (vervoer, financiën);

- Onvoldoende toegang tot geschikt sport- en beweegaanbod b.v. door onvoldoende deskundige trainers bij sportverenigingen tav. de doelgroep kinderen/jongeren met beperkingen.

Aan te pakken factoren

Sport Heroes richt zich in haar aanpak op de volgende van de hierboven genoemde factoren:

Persoonlijke factoren:

- positief beïnvloeden van attitude en gewoontevorming
- positief beïnvloeden van eigen effectiviteit
- vergroten van kennis over de voordelen van bewegen en sporten.

Omgevingsfactoren:

- positieve sociale invloed vergroten
- ouders voorzien van informatie over de sportmogelijkheden
- ouders helpen om barrières mbt. vervoer en financiële regelingen te slechten door mee te denken over oplossingen
- sport- en beweegaanbieders toerusten mbt. deskundigheid van trainers voor de doelgroep kinderen en jongeren met een beperking, en benodigde aanpassingen in materialen/ ruimte

In de verantwoording wordt beschreven hoe deze factoren relateren aan de aanpak en de subdoelen.

Verantwoording

Voor het verklaren van gedrag en welke factoren invloed hebben op het wel of niet uitvoeren van dat gedrag is het ASE-model nuttig (zie De Vries et al., 1988; De Vries, 1998; Brug et al., 2007). Dit model wordt de laatste jaren veel toegepast bij interventies voor het stimuleren van een gezonde leefstijl en is ook nuttig bij het verklaren van sportdeelname. Het ASE model is inmiddels uitgebreid met een aantal factoren tot het I-Change model (Integrated Model to change behavior). In de basis wordt in het I-Change model verondersteld dat gedrag wordt verklaard vanuit de intentie om dat gedrag te vertonen. De intentie wordt verklaard door drie hoofddeterminanten, namelijk attitude (A), sociale invloeden (S) en eigen effectiviteitverwachting (E). In het I-Change model spelen ook barrières en de waargenomen eigen vaardigheden een rol.

Persoonlijke factoren

Sport Heroes legt met haar aanpak de basis voor het opdoen van positieve ervaringen en de vorming van gewoontegedrag. Door allereerst in de schoolsetting clinics aan te bieden maken leerlingen binnen hun vertrouwde schoolomgeving kennis met diverse sport- en beweegactiviteiten kunnen ze ervaren hoe leuk dit is (subdoel 2 en 3). Leerlingen doen hierdoor positieve ervaringen op en dit heeft een positieve invloed op de houding ten aanzien van sport (Shields et al., 2011; Jaarsma et al. 2015). Vanuit Sport Heroes gebeurt dit stapsgewijs, van clinics binnenschools naar naschools en buitenschools. Steeds is naast de trainer van buiten, het vertrouwde gezicht van de vakleerkracht aanwezig. De verwachting is dat leerlingen die uiteindelijk lid worden van de sportvereniging en dit volhouden langzaam gewoontegedrag vormen.

Gewoontegedrag en eerdere deelname aan fysieke activiteiten blijkt een belangrijke voorspeller te zijn van de intentie om ook in de toekomst deel te (blijven) nemen (Dijkman, 2003; Sallis, 2000). Hier zijn echter wel een aantal voorwaarden aan verbonden (Dijkman, 2003). Zo zorgt Sport Heroes ervoor dat de deelnemende scholen inzicht hebben in de wensen van de leerlingen (via een nulmeting) en sporten worden

gekozen die de leerlingen met een beperking ook succesvol kunnen uitvoeren. Dit maakt het sporten leuk en daar krijgen kinderen zelfvertrouwen van. Verder zorgt Sport Heroes ervoor dat leerlingen binnen een kort tijdsbestek positieve ervaringen kunnen opdoen binnen een vertrouwde omgeving. Reacties van leerlingen op de cliniclessen zijn positief, zo blijkt uit kwalitatief onderzoek in het kader van Sport Heroes (Verduin, 2012).

Sport Heroes richt zich ook op de eigen effectiviteit ofwel het vergroten van het vertrouwen in de eigen mogelijkheden om te kunnen sporten en bewegen. Mensen met een beperking hebben vaak ten onrechte het gevoel dat zij niet in staat zijn om te sporten (Baken, 1997; De Vries et al., 2005). Vertrouwen in de eigen vaardigheden en fysieke mogelijkheden speelt ook volgens het I-Change model (De Vries, 2004) een belangrijke rol bij het vormen van de intentie om te gaan sporten (zie ook Verschuren et al, 2012). Sport Heroes kijkt bij het selecteren van de sporten dan ook naar de individuele fysieke en sociaal-emotionele mogelijkheden van de leerlingen. Het geven van de cliniclessen door de vakleerkracht in combinatie met de trainer van buiten zorgt voor een laagdrempelige en veilige omgeving, zowel in sociaal als in sporttechnisch opzicht.

Om de houding van leerlingen positief te beïnvloeden speelt naast het opdoen van positieve ervaringen met sport ook informatie een belangrijke rol bij Sport Heroes. Kennis en informatie over gezond gedrag en de effecten hiervan zijn vooral van belang voor leerlingen (en ouders) die nog geen intentie tot gedragsverandering hebben ontwikkeld (Verschuren & Ketelaars, 2011; Verschuren et al., 2012).

Door zo specifiek in te spelen op de attitude en gewoontevorming, eigen effectiviteit en kennis en informatie gedurende tenminste 2 jaar, kan daadwerkelijk gedragsverandering t.a.v. sport en bewegen worden bereikt bij kinderen en jongeren met beperkingen waardoor zij daadwerkelijk meer gaan sporten (subdoel 4) en lid worden van een sportvereniging (subdoel 5).

Omgevingsfactoren

Hulp en ondersteuning vanuit de sociale omgeving speelt een belangrijke rol bij (het gaan) sporten van kinderen en jongeren met een beperking (King et al., 2003; De Vries et al., 2005; Shields et al, 2011; Verschuren & Ketelaars, 2011; Verschuren et al., 2012; Van Lindert et al., 2008; Van Lindert & Van den Dool, 2011). Ook volgens het I-change model spelen sociale invloed en het wegnemen van barrières (zoals onvoldoende toegankelijk aanbod) een belangrijke rol in het veranderen van (de intentie tot) sport- en beweeggedrag. Deze factoren worden aangepakt via de intermediaire doelgroepen (vak)leerkrachten, ouders en sportverenigingen.

Bij sociale invloed gaat het om voorbeeldgedrag of de mening die relevante anderen hebben over sport. In het geval van Sport Heroes spelen de **(vak)leerkrachten** een belangrijke rol bij het uitdragen van een positieve houding ten aanzien van sport. De vakleerkracht is de continue factor, stimuleert en enthousiasmeert de leerlingen en helpt hen in de zoektocht naar passende sport- en beweegmogelijkheden (subdoel 7). Uit recent onderzoek (Zwinkels, 2018) blijkt dat het belangrijk is dat vakleerkrachten of trainers zich bewust zijn van de mogelijkheden die kinderen en jongeren met een beperking hebben en deze mogelijkheden niet onderschatten. Trainers moeten niet bang om deze jongeren aan te sporen tijdens een training. Ook is het belangrijk om creatief om te gaan met de beperkingen en deze te zien als een uitdaging, bv. door oefeningen te

bedenken die op verschillende niveaus uitgevoerd kunnen worden zodat iedereen mee kan doen.

Ook **ouders** zijn van groot belang bij de beslissing of hun kind uiteindelijk lid wordt van de sportvereniging en dit ook blijft. Zij betalen de contributie en zullen moeten brengen en halen. Familie en vrienden zijn over het algemeen de belangrijkste stimulators voor sport- en beweeggedrag van personen met een beperking (Von Heijden et al, 2013). Uit onderzoek blijkt dat de houding van ouders van invloed is op het sport- en beweeggedrag van kinderen met een beperking (Jaarsma et al, 2015). Sport Heroes probeert ouders dan ook nadrukkelijk te betrekken bij het programma. Dit gebeurt door bijvoorbeeld ouders te informeren tijdens ouderavonden, maar ook uit te nodigen bij afsluitende lessen en sportactiviteiten.

Ook brengt Sport Heroes het sportaanbod in de omgeving van de school in kaart en informeert ouders gericht hierover (subdoel 8). Als leerlingen ver van school wonen verwijst Sport Heroes ouders door naar relevante organisaties. Doordat ouders ook aanwezig kunnen zijn bij afsluitende lessen en met eigen ogen kunnen zien hoeveel plezier hun kind beleeft aan sport, vergroot dit de stap om uiteindelijk tot actie over te gaan en het kind lid te laten worden van de betreffende sportvereniging. Wanneer nodig wijst Sport Heroes ouders op specifieke (financiële) regelingen en denkt mee over oplossingsrichtingen voor knelpunten in het vervoer (subdoel 8).

Door de samenwerking met **sportverenigingen** en deskundigheidsbevordering van het kader ontstaan in de directe omgeving van het kind meer passende sportmogelijkheden. Daarmee neemt de toegang tot geschikt sport- en beweegaanbod met deskundige trainers (voor de doelgroep kinderen/jongeren met beperkingen) toe. In totaal 85% van de sportverenigingen ervaart belemmeringen in het organiseren van aangepaste sporten, zoals te weinig deskundig kader en geen geschikte of toegankelijke locatie voor mensen met beperkingen (Von Heijden et. al, 2013). Belangrijk is dus dat sportverenigingen ondersteund worden om aangepaste sporten aan te bieden. Binnen Sport Heroes worden sportverenigingen toegerust door de regionale projectleider (en na de borging door de combinatiefunctionaris). Deze denkt mee en organiseert indien nodig deskundigheidsbevordering bijeenkomst i.s.m. relevante partner organisaties. Ook doen trainers van sportverenigingen direct praktische kennis op over de doelgroep door de lessen die zij binnen school verzorgen. De vakleerkracht lichamelijke opvoeding is daarbij aanwezig en fungeert als een coach voor de trainers in het omgaan met de doelgroep. Hierdoor worden sportverenigingen toegerust voor de instroom van kinderen en jongeren met een beperking (subdoel 9).

4. Onderzoek

Onderzoek naar de uitvoering

Onderzoek 1 (meegestuurd als procesevaluatie)

Mannen E. (2019). Procesevaluatie Sport Heroes 2013-2018. Stichting Special Heroes Nederland.

Voor deze procesevaluatie zijn diverse monitors (onderzoek 2 tot en met 6, zie hieronder), registraties en reguliere evaluatiegesprekken in de periode 2014-2018 gebruikt. In deze periode hebben 382 speciaal onderwijs scholen meegedaan met Sport Heroes, per school deed gemiddeld 80% van de leerlingen mee. Zowel scholen, sportaanbieders als ouders/ leerlingen waarderen het programma goed. Succesfactoren zijn de gefaseerde aanpak waarbij leerlingen starten in een veilige schoolomgeving, de warme overdracht naar lokale sport- en beweegaanbieders, de kennisuitwisseling tussen speciaal onderwijs scholen en lokale sport- en beweegaanbieders, de goede procesbegeleiding en de inzet van buurtsportcoaches. Het belangrijkste knelpunt is de lokale variatie waardoor steeds meer maatwerk in de aanpak wordt gevraagd. Stichting Special Heroes Nederland speelt hier op in door steeds meer maatwerk te ontwikkelen zoals aanvullende lessenreeksen voor specifieke doelgroepen en deskundigheidsbevordering voor sportaanbieders.

Onderzoek 2 (meegestuurd als procesevaluatie bij de erkenning in 2013)

Evaluatierapport Groot Gelre (eerste pilot)

Doel: beschrijven van de belangrijkste resultaten van de pilot van Special Heroes.

Methode: inventarisatie resultaten dmv gesprekken, voortgangsrapportages etc.

Belangrijkste resultaten pilot:

- 17 scholen doen mee met Special Heroes.
- 2000 leerlingen hebben deelgenomen aan de 1e fase.
- Een kleine 900 leerlingen zijn inmiddels lid geworden van een vereniging.
- 55 verenigingen zijn betrokken geweest bij diverse projecten.
- 48 verenigingen hebben al een daadwerkelijk aanbod voor de doelgroep.
- Er zijn vier SportMix locaties gestart.
- Twaalf combinatiefunctionarissen zijn actief.
- Het bureau Sport en Bewegen van de Onderwijsspecialisten zorgt voor verankering binnen onderwijs en sportverenigingen.

Onderzoek 3

Monitor Special Heroes in cluster 3 (2011) – Mulier Instituut

Startsituatie van deelnemende cluster 3-scholen en hun leerlingen

Doel:

- inzicht krijgen in de bestaande sport- en beweegactiviteiten van de leerlingen en scholen
- inzicht krijgen in de wensen van de leerlingen met welke sporten zij kennis willen maken

Methode:

- scholenvragenlijst
- leerlingvragenlijst
- gesprekken met vaste kern van regionaal projectleiders, vakleerkrachten, trainers, ouders en leerlingen
- intensief volgen van tien scholen bij hun ontwikkelingen

Belangrijkste uitkomsten:

Leerlingen van de deelnemende scholen bewegen veel minder dan leerlingen in het regulier onderwijs. Een derde van de leerlingen heeft een wens om te sporten en sport momenteel nog niet. Persoonlijke belemmeringen of drempels bij het kind lijken de belangrijkste reden te zijn waarom kinderen niet of weinig sporten. Scholen vinden bijna allemaal dat plezier en ontspanning het belangrijkste aspect is van sport voor hun leerlingen

Onderzoek 4

Monitor Special Heroes in cluster 3 (2013) - Mulier Instituut

Eindsituatie van deelnemende cluster 3-scholen en hun leerlingen

Doel:

- Inzicht krijgen in de startpositie van het programma Special Heroes. Wat waren de beoogde doelen en uitgangspunten van deelnemende cluster 3-scholen bij het programma Special Heroes? (zie rapportage 0-meting, Van Lindert en Van den Dool, 2011)
- Inzicht krijgen in het verloop van het programma Special Heroes. Welke factoren spelen in een rol bij de implementatie van het programma bij cluster 3-scholen?
- Inzicht krijgen in de resultaten van het programma Special Heroes. Welke activiteiten zijn opgezet en wat is het bereik van het programma onder leerlingen uit cluster 3?

Methode:

- Scholenvragenlijst
- Leerlingvragenlijst
- Onderzoek onder sportaanbieders
- Kwalitatief onderzoek

Belangrijkste uitkomsten:

Belangrijkste is dat er een proces van bewustwording in gang is gezet en een infrastructuur is opgezet om het sporten en bewegen van leerlingen in het speciaal onderwijs te stimuleren (één van de doelstellingen). Betrokken partijen (scholen, ouders, aanbieders kijken over het algemeen(zeer) tevreden terug op het programma. Vrijwel de meeste scholen verankeren het programma duurzaam (78%) en de structurele sport en beweegdeelname stijgt in de projectperiode.

Onderzoek 5

Afstudeerscriptie: Special Heroes in uitvoering. Een kwalitatief onderzoek naar de uitvoering van het sportstimuleringsprogramma Special Heroes voor cluster 3 onderwijs (2012).

Doel: inzicht krijgen in de factoren die een rol spelen bij een succesvolle implementatie van Special Heroes bij cluster 3-scholen.

Type onderzoek: kwalitatief onderzoek

Methode: Acht scholen zijn tweemaal bezocht. Tijdens deze bezoeken zijn gegevens verzameld door middel van observaties, interviews en persoonlijke vragenlijsten.

Belangrijkste uitkomsten: scholen zijn tevreden over de uitvoering van Special Heroes. Succesfactoren hierbij zijn goede communicatie en goede onderlinge samenwerking (regionaal projectleider, vakleerkracht, combinatiefunctionaris en trainers). Ouders en leerlingen zijn blij met Special Heroes. Ouders zien wel regelmatig praktische problemen.

Onderzoek 6

Monitor Special Heroes in cluster 4 (2013) – Mulier Instituut

Eindsituatie van deelnemende cluster 4 scholen en hun leerlingen

Doel:

- Inzicht krijgen in de startpositie van het programma Special Heroes bij de deelnemende cluster 4-scholen. Wat waren de beoogde doelen en uitgangspunten van deelnemende cluster 4-scholen bij Special Heroes?
- Inzicht krijgen in het verloop van het programma Special Heroes bij deelnemende cluster 4-scholen en de betrokken partijen. Welke factoren spelen in een rol bij de implementatie van het programma bij cluster 4-scholen?

Methode:

- Scholenvragenlijst
- Leerlingvragenlijst
- Evaluatiegesprekken onder regionale projectleiders
- Kwalitatief onderzoek

Belangrijkste uitkomsten:

Vijf van de zes doelstellingen zijn behaald, de stijging van structurele sport en beweegdeelname is bijna gehaald. De pilot van Special Heroes veel enthousiasme heeft losgemaakt bij de deelnemende cluster 4-scholen, regionale projectleiders, trainers en ouders/leerlingen. Procesmatig verschilt de uitvoering van Special Heroes op cluster 4-scholen weinig van die in andere onderwijsclusters. Maar leerlingen met (ernstige) gedragsproblemen vormen wel een specifieke doelgroep, zo geven betrokkenen aan, hetgeen betekent dat meer rekening gehouden moet worden met de bijzondere omstandigheden, wensen en motieven van deze leerlingen en hun sociale omgeving. Was er eerst weinig aandacht voor sport bij deze doelgroep, nu staat het thema op de agenda van scholen en samenwerkende sportverenigingen, en zijn scholen voornemens sport en bewegen in hun beleid op te nemen.

5. Samenvatting Werkzame elementen

Veronderstelde werkzame elementen van Sport Heroes zijn:

- Stimuleren van sportdeelname in combinatie met de mogelijkheid om passend sportaanbod op school uit te proberen
- Opdoen van positieve beweegervaringen
- Stapsgewijze aanpak: van sporten in 'veilige' schoolomgeving naar naschools en buitenschools aanbod
- Betrekken van ouders door o.a. kennisoverdracht en slechten van praktische barrières t.a.v. vervoer en financiën
- Structurele samenwerking tussen speciaal onderwijs scholen, sportverenigingen en gemeenten
- Deskundige regionale projectleiders/ combinatiefunctionarissen die het 'cement' vormen tussen deze drie partijen
- Kennisuitwisseling tussen speciaal onderwijs scholen en trainers van sportverenigingen (en indien nodig deskundigheidsbevordering)
- Borging is benoemd als een fase binnen het programma en krijgt veel aandacht

6. Aangehaalde literatuur

Aanvullend Voorzieningengebruik Onderzoek (AVO) 2007, data-analyse op gegevens van het Sociaal en Cultureel Planbureau te Den Haag en het Centraal Bureau van de Statistiek te Leidschendam.

Baken, W. (1997). Sportbeoefening door mensen met een handicap. Een literatuurstudie. Haarlem: De Vrieseborch.

Batissa, R.A. (2001). Uit: Vries, S.I. de, Duijnhoven, M.J.M. van, Ooijendijk, W.T.M., & Hopman-Rock M. (2005). School en Sport Speciaal. Sport- en beweegactiviteiten voor en door leerlingen uit het speciaal onderwijs. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.

Bouwens, J., Kleinjan, M., Peters, L., & Eijnden, R. van den (2007). Aanbevelingen onderzoek en implementatie op het terrein van de aanpak van roken - Adviesdocument. Woerden: NIGZ.

Brug, J., Assem, P. Van, & Lechner, L. (2008). Gezondheidsvoorlichting en gedragsverandering. Een planmatige aanpak. Assen: Van Gorcum.

Buffert, L.M, Westendorp, T., Berg-Emons, R. van den, Stam, H.J., & Roebroek, M.E. (2009). Perceived barriers to and facilitators of physical activity in young adults with childhood-onset physical disabilities. Journal of Rehabilitation Medicine 2009; 41, 881-885. CBS en RIVM (2017). Gezondheidsenquête/ leefstijlmonitor. <https://www.volksgezondheidenzorg.info/onderwerp/sport-en-bewegen/cijfers-context/huidige-situatie> (geraadpleegd in feb. 2019).

Cetis in opdracht van Stichting Surf (2005). Succesfactoren voor instellingsbrede ICT- implementatie in het onderwijs. Utrecht: Hogeschool van Utrecht.

Cevaal, A., Lindert, C. Van, & Romijn, D. (2012). Special Heroes gezien vanuit sportaanbieders. Utrecht: Mulier Instituut.

Cooper et al. (1999). Uit: Vries, S.I. de, Duijnhoven, M.J.M. van, Ooijendijk, W.T.M., & Hopman-Rock, M. (2005). School en Sport Speciaal. Sport- en beweegactiviteiten voor en door leerlingen uit het speciaal onderwijs. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.

Dool, R. van den, Elling, A. & Hoekman, R. (2008). SportersMonitor 2008. Een beschrijving van actuele sportissues. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.

Dijkman, M. (2003). Wat beweegt kinderen om te bewegen? Amsterdam/Maastricht: GG&GD Amsterdam/Universiteit Maastricht.

Elling, A. (2007). Het voordeel van thuis spelen. Sociale betekenissen en in- en uitsluitingsprocessen in sportloopbanen. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/Arko Sports Media.

Fleuren M.A.H, Wiefferink C.H & Paulussen, T.G.W.M. (2010). Checklist determinanten van innovaties in gezondheidsorganisaties. TSG, 88(2), 51 – 54.

Fleuren M.A.H, Wiefferink C.H & Paulussen T.G.W.M. (2006). Determinanten van innovaties in gezondheidszorgorganisaties: systematische literatuurreview. Tijdschrift Gezondheidszorg, 2006; B4:t6o-7.

Gils, J. van (2008). Lezing tijdens conferentie Child Friendly Cities (2008) in Rotterdam.

Groen, M. (2008). Patientveiligheid anno 2008. Maastricht: Universiteit Maastricht.

Grol, R., & Wensing, M. (2006). Implementatie. Effectieve verbetering van de patiëntenzorg. Maarssen: Elsevier Gezondheidszorg.

Gudbrandsson, K. (2008). From news to everyday use. The difficult art of implementation. Stockholm: Swedish National Institute of Public Health.

Hiemstra, A., Kalkman, I., Vlasveld, A., Aldenkamp, R., Herens, M. & Lindert, C. van (2007). Doe mee. Beweeg mee. De eindbalans na vier jaar Communities in Beweging (2003-2006). Bennekom: NISB.

Hoogendam, A., & Linger, R. (2010). Succesvolle implementatie van sport- en bewegstimuleringsinitiatieven. Literatuuronderzoek en casestudy resulterend in de ontwikkeling van een instrument: de implementatiematrix. Zwolle: Christelijke Hogeschool Windesheim.

Hurk, K. van den, Dommelen P. van, Buuren, S. van, Verkerk, P.H., en HiraSingh, R. (2007). Prevalence of overweight and obesity in the Netherlands in 2003 compared to 1980 and 1997. Archives of Disease in Childhood 92, 992-995.

Inspectie van het onderwijs (2018). Peil.Bewegingsonderwijs einde basis- en speciaalonderwijs 2016-2017. Den Haag.

Jaarsma, E., Dijkstra, P., de Blécourt, A., Geertzen, J. & Dekker, R. (2015). Barriers and facilitators of sports in children with physical disabilities: a mixed-method study. Disability and rehabilitation, 37(18), 1617-1625.

Janssen I, LeBlanc AG. Systematic review of the health benefits of physical activity and fitness in school-aged children and youth. Int J Behav Nutr Phys Act. 2010;7:1-16.

Kamphorst, T.J., & Spruijt, A.P. (1983). Vrijtijdsgedrag in het perspectief van socialisatie, proefschrift Universiteit van Utrecht, Faculteit Sociale Wetenschappen, Utrecht.

King, K., Law, M., Kind, S., Rosenbaum, P., Kertoy, M.K., & Yound, N.L. (2003). A conceptual model of the factors affecting the recreation and leisure participation of children with disabilities. Phys Occup Ter Ped 2003; 23 (1), 63-84.

Kobes, B.J.H., & Vries, S.I. de (2004). School en Sport Speciaal: een verkennende studie naar sport- en beweegactiviteiten voor jeugdigen met een beperking in Nederland. Leiden: TNO Preventie en Gezondheid.

Lindert, C. van, Jong, M. de, & Dool, R. van den (2008). (On)beperkt Sportief. Monitor Sportdeelname van mensen met een handicap 2008. Den Bosch/Nieuwegein: W.J.H. Mulier Instituut/ Arko Sports Media.

Lindert, C. van, & Dool, R. van den (2011). Monitor Special Heroes in cluster 3. Startsituatie van deelnemende cluster 3-scholen en hun leerlingen. Den Bosch /Nieuwegein: Mulier Instituut/ Arko Sports Media.

Lindert, C.van, Dool, R.van den, Smits, F. en Breedveld, K (2013). Monitor Special Heroes in cluster 3-scholen en hun leerlingen. Eindsituatie van deelnemende cluster 3 scholen en hun leerlingen. Utrecht: Mulier Instituut.

Lindert, C van, Bruining, J.W, Smits,F en Nootebos, W.(2013). Monitor Special Heroes in cluster 4. Eindsituatie van deelnemende cluster 4 scholen en hun leerlingen. Utrecht: Mulier Instituut.

McKee S., et al. (2005). Uit: Hoogendam, A. & Linger, R. (2010). Succesvolle implementatie van sport- en beweegstimuleringsinitiatieven. Literatuuronderzoek en casestudy resulterend in de ontwikkeling van een instrument: de implementatiematrix. Zwolle: Christelijke Hogeschool Windesheim.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011). Kerncijfers 2006-2010. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

Murphy NA, Carbone PS. Promoting the participation of children with disabilities in sports, recreation, and physical activities. *Pediatrics*. 2008;121(5):1057-1061.

Notté R, van Kalmthout J, van Lindert C. Monitor integration of disabled sports in regular sport federations. [Monitor integratie van gehandicaptensport binnen reguliere sportbonden]. 's-Hertogenbosch: Mulier Institute;2011.

Pater, L. & Roest, S. (2005). Implementeren. Het speelveld in de praktijk. Den Haag: Boom Lemma.

Ploeg, H.P. van der (2006). Proefschrift: Promoting Physical Activity in the Rehabilitation Setting. Amsterdam: Vrije Universiteit.

Sallis, J.F. (2000). Uit: Shields, N., Synnot, A.J., Barr, M. (2011). Perceived barriers and facilitators to physical activity for children with disability: a systematic review. *Br J Sport Med*. doi:10.1136/bjsports-2011-090236.

Schönbeck, Y., & Buuren, S. van (2010). Factsheet resultaten Vijfde Landelijke Groeistudie. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.

Schrijvers, C.T.M., & Schoemaker, C.G. (red) (2008). Spelen met gezondheid. Leefstijl en psychische gezondheid van de Nederlandse jeugd. Bilthoven: RIVM.

Shields, N., Synnot, A.J., & Barr, M. (2011). Perceived barriers and facilitators to physical activity for children with disability: a systematic review. *Br J Sport Med*. doi:10.1136/bjsports-2011-090236.

Slinger, J.D., Stubbe, J.H., Chorus, A.M.J., Lindert, C. van & Lucassen, J. (2010). Monitor en evaluatie beleidskader sport, bewegen en onderwijs. Leiden: TNO. SportersMonitor 2010, data-analyse op gegevens van het W.J.H. Mulier Instituut te Utrecht.

Stuij, M., Wisse, E., Mossel, G. van, Lucassen, J. & Dool, R. van den (2011). School, Bewegen en Sport. Nieuwegein: Arko Sports Media.

Teunissen, N., & Geer, F. van de (2009). Tussenrapportage en eindrapportage Special Heroes. Arnhem: Special Heroes.

Tiessen-Raaphorst (red.) (2015). Rapportage Sport 2014. Den Haag: SCP. [National Sport survey by The Netherlands Institute for Social Research] english summary: www.scp.nl/english/Publications/Summaries_by_year/Summaries_2015/Report_on_Sport_2014

Verduin, A. (2012). Special Heroes in uitvoering. Kwalitatief onderzoek naar de uitvoering van het sportstimuleringsprogramma Special Heroes voor cluster 3 onderwijs. Afstudeerscriptie. Utrecht: Mulier Instituut.

Verschuren, O. & Ketelaar, M. (2011). Onderzoek naar sport voor kinderen met beperkingen. Utrecht: Kenniscentrum de Hoogstraat.

Verschuren, O., Wiart, L., Hermans, D., & Ketelaar, M. (2012). Identification of facilitators and barriers to physical activity and adolescents with cerebral palsy. Journal of Pediatrics 2012 (issue en paginanummer op dit moment nog niet bekend).

Von Heijden et al. (2011). Impuls lokaal bekeken: Meer en beter. Verdiepingsonderzoek naar effecten én processen van de inzet van combinatiefunctionarissen binnen zes eerste tranche gemeenten. Mulier Instituut: Utrecht/ Kennispraktijk: Nijmegen. Vries, H. de (1998). Determinanten van gedrag. In: V. Damoiseaux, H.T. van der Molen & G.J. Kok (red.). Gezondheidsvoorlichting en gedragsverandering (p. 109-132). Van Gorcum, Assen.

Von Heijden, A., Van den Dool, R., Van Lindert, C. & Breedveld, K. (2013). (On)beperkt Sportief 2013. Monitor sport- en bewegdeelname van mensen met een handicap. Utrecht: Mulier Instituut. [Monitor on sports participation of disabled people]

Vries, H. de & Mudde, A. (1998). Predicting stage transitions for smoking cessation applying the Attitude - Social influence - Efficacy Model. Psychology & Health, 13, 369-385.

Vries, H. de, Mesters, I., Van der Steeg, H. & Honing, C. (2005). The general public's information needs and perceptions regarding hereditary cancer: an application of the Integrated Change Model. Patient Education and Counselling, 56 (2), 154-165.

Vries, H. de, Mesters, I., Van 't Riet, J., Willems, K. & Reubsæet, A. (2006). Motives of Belgian adolescents' for using sunscreen: the role of action plans. Cancer, Epidemiology, Biomarkers and Biomarkers, 15 (7) 1360-1366.

Vries, H. de, Kremers, S., Smeets, T., Brug, J., & Eijmael, K. (2008). The effectiveness of tailored feedback and action plans in an intervention addressing multiple health behaviors. *American Journal of Health Promotion*, 22 (6): 417–425.

Vries, H. de (2004). I-change model. Verkregen van website: www.personeel.unimaas.nl/hein.devries

Vries, S.I. de, Duijnhoven, M.J.M. van, Ooijendijk, W.T.M. & Hopman-Rock, M. (2005). *School en Sport Speciaal. Sport- en beweegactiviteiten voor en door leerlingen uit het speciaal onderwijs*. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.

Wilson et al. (2002). Uit: Vries, S.I. de, Duijnhoven, M.J.M. van, Ooijendijk, W.T.M., & Hopman-Rock, M. (2005). *School en Sport Speciaal. Sport- en beweegactiviteiten voor en door leerlingen uit het speciaal onderwijs*. Leiden: TNO Kwaliteit van Leven.

Zuiderwijk, C. (2008). Presentatie tijdens congres Kennis beter delen (2008). *Kennis beter delen, van denken naar doen*.

Zwinkels M. *From exercise training to school-based sports: the effects on fitness and health in youth with physical disabilities (proefschrift)*. Universiteit Utrecht, 2018.

Samenwerking erkenningstraject

Het erkenningstraject wordt in samenwerking uitgevoerd door het Nederlands Jeugdinstituut (NJI), het RIVM Centrum Gezond Leven (CGL), het Nederlands Centrum Jeugdgezondheid (NCJ), het Kenniscentrum Sport, Vilans, het Trimbos Instituut en MOVISIE. Door samen te werken aan het beoordelen van interventies volgens eenduidige criteria streven wij naar kwaliteitsverbetering in de betrokken werkvelden.

